

УДК 811.161.2'373.7

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СТРУКТУРІ МЕТАФОРИ ІВАНА ДРАЧА

Л. Ю. Тиха

У роботі розглянуто особливості функціонування фразеологічних одиниць у складі поетичної метафори Івана Драча. Проаналізовано два типи фразеологізмів: усталені, традиційні фразеологізми, й оказіональні, авторські утворення. Обидва типи фразеологічних одиниць несуть відчутне функціональне, жанрово-стильове навантаження і є ознакою індивідуального стилю.
Ключові слова: художній стиль, фразеологізми, індивідуально-авторські трансформації ФО, поетична метафора.

Фразеологія нашої мови має великі синонімічні можливості, що дає підстави її широкого використання як стилістичного засобу. Фразеологічні звороти активно вживаються в усіх мовних стилях, але в різній функції. Властива фразеологічним зворотам емоційність тісно пов'язана з їх експресивністю. Коли порівняти фразеологічні і нефразеологічні назви того самого поняття, то яскраво виступає виразність, більша експресивність перших.

Сферою активного функціонування фразеологізмів є художній стиль. У творах художньої літератури на перший план виходить саме експресивно-стилістичний бік фразеологічних одиниць, що дає митцям змогу активно залучати останні до побудови поетичних картин [1, с. 125]. У зв'язку з цим сталі сполуки є невід'ємною частиною мовновиражальних засобів авторської поетичної мови. Фразеологізми можуть вживатися не лише як окремі засоби побудови поетичних образів, а й у складі художніх тропів, зокрема метафори. Показовою щодо цього є поетична творчість Івана Драча.

Хоча функціонуванню фразеологічних одиниць як засобу художньої образності сучасна лінгвостилістика приділяє значну увагу (Романчук С., Карчевська О., Шульга Т., Вовк М. та ін.), проте наукових розвідок про фразеологізми у складі метафори Івана Драча немає. Отже є доцільним проаналізувати особливості функціонування фразеологічних одиниць у складі поетичної метафори, що й стало метою нашого дослідження. В авторських текстах відчутне функціональне, жанрово-стильове навантаження фразеологізмів. Вони спрямовані на естетизацію та експресивізацію мови творів письменника.

Найчастіше фразеологізми, які є основою метафоричних образів у віршах І. Драча, формують емоційно-оцінне ставлення до зображуваного, наприклад, сполука *“брати (взяти) ноги на плечі”* у *“Фразеологічному словнику української мови”* має таке значення: *“1. Тікати, бігти, іти геть; Швидко збиратися, рушати куди-небудь. 2. Прискорювати ходу, дуже поспішати”* [4, с. 52, кн. 1]. Крім того, словник подає ще варіанти *“братися в ноги”* та *“закинути ноги на плечі”*. І. Драч в основу поетичних образів кладе загальноновживане значення, проте з власними конотаціями: *“...Що, завдавши сто ніг / на свої забур'янені плечі, / з жахом тікають од вас /*

незабудовані **пустирі**” [2, с. 43]. Наступний приклад свідчить про повну трансформацію компонентів, але зі збереженням значення: “**Журавлі їхню юність / завдали собі тяжко на крила / Десь розсипались в Африці / в чорні голодні рови**” [2, с. 55].

Загальнономовний фразеологізм “*звернути (скрутити) в'язи (шию, голову)*” означає “1. Сильно побити, покалічити кого-небудь. 2. Убити кого-небудь” [4, с. 321, кн. 1] у сполученні з іменником *годинник* в контексті означає зміну подій, наприклад: “**Ніч за вікном безжально текла, / Крутила в'язи годинникам**” [2, с. 222]. У другому випадку цей фразеологізм вже набув філософського звучання і стосується глибоких душевних переживань ліричного героя: “Невже **тобі**, якому кожен м'яз / І кожен живчик пульсу сонцем грає, / Так **хижа доля в'язи вивертає**, / Що мусиш шматувати все під сказ?” [2, с. 319].

В авторській поетичній мові фразеологізмом “*збити (збивати) оскому (оскомину)*” (за “Фразеологічним словником української мови”, “1. Втратити інтерес, потяг до чого-небудь, охоту. 2. Відбивати охоту до чого-небудь” [4, с. 323, кн. 1]) передається надмірний вияв кольорової ознаки, підсилюється значення кольору, наприклад: “А потім знов, із сонцем вперемінку, / перевертався в буйному **барвінку**, / Густому, синьоокому такому, / **Немов же той на небі збив оскому**” [2, с. 54], “**Спиваю золоту оскому осені**” [2, с. 55].

На основі фразеологізму “*ламати (заламувати), ломити руки / заламати (заломити) руки*” (усталене значення — “Певними жєстами виражати переживання, страждання, хвилювання” [4, с. 413, кн. 1]) І. Драч вибудовує образи неспокою, важкого внутрішнього стану ліричного героя, особливо у сполученні з іменником *душа*: “...**Заломить руки** в сотий раз **сурма / В моїй душі** під цей морозний стукіт” [2, с. 336], “**Отож душа вже ломить руки**” [2, с. 34]. Варто зазначити, що у творах І. Драча зустрічаємо цілий ряд фразеологічно-метафоричних сполук, де основою образів виступає слово *душа*. Поет часто вживає фразеологічні звороти, в яких підсилюється, увиразнюється семантика цієї лексеми, що свідчить про майстерність автора відтворювати різного роду емоції, враження, переживання, наприклад: “Але ти серцем зрозумій, / Яка **душа** була **розіп'ята**” [3, с. 177], “А я все **боюсь наступити на душу**” [3, с. 211], “Загусла кров, і **шкіра льодова / Покрила душу**, та **душа жива / Б'є ластівкою** в молоді года...” [3, с. 238].

Загальнономовні фразеологізми “*відійти / відходити у вічність (у довічний сон)*”, “*лежати на смертному ложі*”, “*поцілунок смерті*” із значенням “смерть” знайшли таке втілення у художніх картинах поета, наприклад: “Та ні ж! Не помре він тоді, / Хоч **смерть його в губи цілує**, / Хоч губи у неї тверді...” [2, с. 218], “**Лежать наші хлопці на вічній постелі. / ...І сон їх вічний зумів збороти**” [2, с. 15].

Як правило, в поезії І. Драча всі загальнономовні фразеологізми зазнають індивідуально-авторських трансформацій. Замінюючи компоненти і змінюючи їх кількість, вплітаючи в авторські метафоричні образи, поет досягає подвійної експресивності вислову, увиразнення їхньої семантики, підпорядковує мовні засоби власному задумові і меті поезії. Наприклад, серед сталих образних висловів, які Іван Драч, перефразувавши, вплив у текст метафори, наклав свій знак, такі: “*плаче душа*”:

“**Й** ридатиме до атомної вирви / **Душа** твоя — лиха самотина!” [2, с. 57]; “*ніти світ за очі*”: “Хто прийде по сік до неї — бачить пір’я долі / **І світ за очі сахнеться од такої долі**” [2, с.107]; “*спинатися на ноги*”: “**Скільки доль забутих / Навіть не спиналося на ноги**” [2, с.23]; “*палає (горить) серце*”: “Згорає серпень золотим крилом, / **Згорає серце** всупір заборонам...” [2, с. 204]; “*западати в душу*”: “**Тисячі доль западали в душу...**” [2, с. 37]; “*вести (водити) вусом*”: “Тут дозріває тиша нескошена, / **ледве колос об колос вусом водить**” [2, с. 143]; “*їдуть (пливуть) роки*”: “**Біжать літа крізь пальці, як вода...**” [2, с. 318], “*перев’язати рушником*”: “**Універсальну мудрість і любов — / Це їх мені хотілось подружити, / Перев’язати вічним рушником**” [2, с. 40]; “*доля усміхається*”: “...доля їм [людям] **маслом губи змастила...**” [2, с. 58].

Але у творах І. Драча є і суто авторські фразеологізми, оказіональні, які утворені шляхом усічення сталих сполук та додаванням своїх або заміною своїми, що увиразнює текст. Наприклад: “**Вони** плачуть з потворності, / **б’ють дверима себе у груди**” [2, с. 43]. У словнику фразеологізм “*бити себе у груди (кулаком)*” має таке усталене значення “Гаряче залевняти, переконувати кого-небудь у чомусь” [4, с. 25, кн. 1].

Іншим прикладом оказіонального вживання фразеологізмів, наприклад фразеологізму “*совість мучить*”, є: “**Вони** з тої досади, / з кам’яної огуди / **Совість зодчих гризуть**, / що спотворила ними світ” [2, с. 43]. У словнику загальноновживане значення за цим фразеологізмом таке: “Кому-небудь дуже соромно, хто-небудь дуже страждає за свою провину” [4, с. 842, кн. 2]. Автор спеціально змінює значення слова *совість* з суб’єкта дії на об’єкт дії, щоб передати свій задум. У такому випадку навіть дещо змінюється значення, з яким письменник вживає фразеологізм.

У мові українців є загальноприйняті усталені сполуки, які вже стали загальноновживаними метафорами. Іван Драч активно послуговується ними для зображення стосунків між людьми, передачі особливостей національномовного колориту, вияву почуттів: “...Сказали б “за”, то був би “за” — / **Сяйнула б перваком сльоза**” [2, с. 257] (образ створено на основі порівняння самогону (перваку) із сльозою — такий чистий, прозорий); “Крик смутної дружини Вашої, / **осінньої Вашої любові...**” [2, с. 160] (на основі прийнятого ототожнення “осіння любов — пізня любов”); “**Несмаку диктатура / зав’язала на серці вузла**” [2, с. 43] (образ побудовано на основі загальноновживаного виразу “зав’язати вузла”, тобто “не забути”, “залишити в пам’яті”) “...Тобі на щастя коровай покраю / **Й сльози вина** на землю не проллю, / **Щоб кров і сльози не лились в тім краю**” [2, с. 58] (на основі “сльози вина”, “на дні чарки вина так мало, як сліз”); “Нехай над вами розверзеться небо, / **Хай болячки обсядуть кагалом**” [2, с. 71] (на основі поняття “багато”, “всі разом”); “Криницю **жаром пройняло**” [3, с. 194] (в основу покладено вираз “стало погано, тривожно”).

Як відомо, одним з джерел поповнення фразеологічного багатства мови є крилаті вислови з класичних творів художньої літератури, Біблії, мистецтва. У поезії І. Драча вони теж активно входять у структуру метафор і засвідчують високий рівень

інтелектуалізму творів автора, наприклад: “І сидять старенькі край заміті / У вогні осіннього розмаю, / Вмерло їхне “бути чи не бути”...” [2, с. 23], “Вони запеклись — ці вогненні слова, / Писались штиком у воєнну годину / На штурмах дніпровських, в кривавих ровах: / Любіть Україну! Любіть Україну!” [2, с.74], “Київ стоїть на відтятих десницях, / Як Рим на семи горбах!” [2, с. 270], “Краса хай дев’ятим валом б’є шалом у твої вірші” [2, с. 304], “Щоб валом дев’ятим пшениці земля золота була!” [2, с. 304], “Так, до В’єтнаму, там, до речі, / Во ім’я сина і отця, / Зірки хапали ви за плечі, / Живі виймаючи серця” [2, с. 216]. Створений за допомогою фразеологізму образ досить складний і місткий, побудований на внутрішньому протиставленні.

Отже, аналізуючи поетичні метафори Івана Драча, можна зробити висновок, що в авторських текстах метафоричні образи створені на основі усталених, традиційних фразеологічних сполук, й оказіональних, авторських утворень. І перший, і другий тип фразеологічних одиниць відбивають авторський світогляд, індивідуальне бачення явищ і процесів, є ознакою індивідуального стилю. Зважаючи на те, що фразеологія — це невичерпне джерело образності, бачимо перспективу в подальшому дослідженні фразеологізмів як засобів створення метафори.

Список літератури

1. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. — К.: Либідь, 1993. — 248 с.
2. Драч І. Ф. Сонце і слово. — К.: Дніпро, 1978. — 368 с.
3. Драч І. Ф. Противні строфи. — К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2005. — 320 с.
4. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: Білоноженко В. М., Винник В. О., Гнатюк І. С. та ін.: У 2-х кн. — К.: Наук. Думка, 1993. — 984 с.

Тихая Л. Ю. Фразеологизмы в структуре метафоры Ивана Драча.

В работе рассмотрены особенности функционирования фразеологических единиц в составе поэтической метафоры Ивана Драча. Проанализированы два типа фразеологизмов: устойчивые, традиционные фразеологизмы, и окказиональные, авторские образования. Оба типа фразеологических единиц несут существенную функциональную, жанрово-стилистическую нагрузку и являются признаками индивидуального стиля.

Ключевые слова: художественный стиль, фразеологизмы, индивидуально-авторские трансформации ФЕ, поэтическая метафора.

Tiha L. J. Phraseological units in the structure of the metaphor of Iwan Drach.

In the article it is examined the peculiarities of phraseological units functioning in the structure of poetic metaphor of Iwan Drach. Two types of phraseological units are analysed: traditional ones and occasionalisms, author's formations. The both types of phraseological units are borne essential functional, genre-stylistic burden, and define the individual style.

Key words: artistic style, phraseological units, individual-author's transformations of phraseological units, poetic metaphor.

Стаття надійшла до редакції 14 травня 2007 р.